

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КОРНІЄНКО ОЛЬГА ЮРІЇВНА

УДК 159.923.3

**СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СИБЛІНГОВОГО
СИМПТОМОКОМПЛЕКСУ ЯК ЧИННИКА НЕВРОТИЧНИХ СТАНІВ
ОСОБИСТОСТІ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі психодіагностики та клінічної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Кудріна Тетяна Семенівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри психодіагностики та клінічної психології

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, доцент
Папуча Микола Васильович,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
завідувач кафедри загальної та практичної психології

кандидат психологічних наук, доцент
Кодлубовська Тетяна Борисівна,
Національна медична академія
післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика,
доцент кафедри психології і педагогіки,
медичного і фармацевтичного права

Захист дисертації відбудеться «20» жовтня 2016 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.26 в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 03187, м. Київ, просп. Академіка Глушкова, 2-а.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «19» вересня 2016 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Траверсе

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У напружених та нестійких умовах сучасного суспільства значно зростає кількість осіб з негативними психічними станами, значну частину яких складають невротичні. Згідно з офіційними даними ВОЗ, за останні 65 років загальна їх кількість збільшилась у 24 рази. У зв'язку із цим, актуального значення набуває вивчення психологічних чинників невротизації особистості, зокрема всередині сім'ї, та пошук нових ефективніших підходів до їх психологічної профілактики.

Невротичні стани, що відносяться до стійких психічних станів особистості (М. Д. Левітов, М. І. Єнікеєв, О. П. Денисова), є дезорганізацією нормального функціонування особистості в довкіллі (Ф. Перлз), чинником дезадаптації людини (Ю. А. Александровський, А. Г. Маклаков), її психічної дезінтеграції (В. С. Мерлін, М. І. Єнікеєв, А. Г. Маклаков). В основі невротичного стану лежить інтрапсихічний невротичний конфлікт, який формується на основі стосунків особистості з іншими людьми. Психологічні властивості особистості, своєю чергою, є їх відображенням. В онтогенезі зростає тенденція до появи багаторівневої системи взаємопов'язаних властивостей – симптомокомплексів, особливості яких формуються у значущих стосунках особистості, зокрема в сиблінгових. З підсиленням автономії симптомокомплексів знижуються компенсаторні взаємозв'язки між властивостями (В. С. Мерлін, В. М. М'ясищев). Як наслідок, відбувається дезінтеграція психіки, що підвищує рівень психічної напруженості особистості (А. Г. Маклаков) та її невротизації. Таким чином, у психічних станах закладена інтегруюча функція систем реагування в процесі адаптації до умов життєдіяльності (С. О. Дружилов, А. М. Олещенко) та інтегрується актуальна вираженість рис особистості, сформованих у процесі становлення значущих для неї стосунків (Л. В. Куліков).

Уявлення про психологічні властивості, що сприяють успішній адаптації або призводять до невротичних станів, та про систему значущих відносин, в яких вони формуються, дають підстави повніше розкрити поняття адаптаційного потенціалу особистості (А. Г. Маклаков, Д. О. Леонт'єв, Л. А. Александрова). У сучасній психологічній літературі недостатньо вивченим залишається питання стосовно впливу специфічної структури психологічних властивостей, зумовлених сиблінговою позицією, на виникнення невротичних станів.

Зокрема, досліджували взаємозв'язок місця дитини у сім'ї з її когнітивними та особистісними характеристиками (А. Анастасі, О. С. Алексєєва, Н. М. Зирянова, Ю. Д. Черткова, І. Є. Козлова, Д. С. Корнієнко, К. Ісааксон, К. Редіш, Р. Стюарт, Дж. Харіс, С. Ернст, А. Ангст, Ф. Саловей), вплив батьківсько-дитячих стосунків на розвиток особистості сиблінгів (Д. Самек, У. Тоумен, М. Л. Бутовська, Ф. Саловей, О. В. Баскаєва), особливості діадної та тріадної сиблінгової взаємодії, а також у близнюковій парі (Л. Л. Баландіна, М. Боуен, М. Бехем, О. В. Черніков, Є. А. Сіліна, Г. Броуді, Т. В. Андрєєва, Л. Д. Кемпбел, Н. В. Лук'янченко, Дж. Корті). Отже, у ряді досліджень отримані дані про важливу роль сиблінгових позицій у формуванні певних індивідуально-психологічних особливостей людини, однак не представлено цілісної моделі впливу сиблінгових позицій на ці властивості.

У сучасних дослідженнях сиблінгів висвітлюється проблема стресогенності тяжких захворювань, смерті брата, сестри (А. Рідман, У. Тоумен, Л. Вайт, Ф. Віт), розрізняювального батьківського ставлення, сімейних триангуляцій (О. В. Баскаєва, О. В. Черніков, Т. Кульпеппер, М. Файнберг, Є. М. Хетерінгтон, А. Ламперт), всиновлення або народження сиблінга (К. Леман, Д. Самек), насилля між братами або сестрами (Р. Тріверс, С. Кемпбел, Дж. Каспі, Дж. Мігчел, С. Вайтман, А. Солі, С. МакХейл, Ф. Гільган). Таким чином, актуальним питанням психологічних досліджень є вивчення сиблінгових позицій як симптомокомплексу, що має складну структуру та здійснює істотний вплив на формування невротичних станів.

Недостатня розробленість проблеми впливу сиблінгової позиції на формування невротичних станів особистості, її теоретична і практична значущість зумовили вибір теми роботи: «Структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана в межах наукового напрямку досліджень факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Розвиток цілісної особистості в контексті соціальних змін: соціальні, психологічні та педагогічні аспекти» (державний реєстраційний номер 0114U003481). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 6 від 16 січня 2013 року). Уточнену редакцію теми дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 2 від 24 вересня 2015 року).

Мета роботи полягає у виявленні впливу структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу на вираженість невротичних станів особистості.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань дослідження**:

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми ролі сиблінгової позиції у виникненні невротичних станів особистості концептуалізувати сиблінговий симптомокомплекс як неврозогенний чинник.

2. Розробити операціональну схему сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості.

3. Визначити психодинамічні, особистісні і соціально-психологічні властивості в структурі сиблінгового симптомокомплексу.

4. Виявити вплив структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу на міру вираженості невротичних станів та рівень невротизації особистості. Виокремити неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу.

5. Побудувати та апробувати програму психологічної інтервенції невротичних станів у сиблінгів.

Об'єкт дослідження: сиблінговий симптомокомплекс.

Предмет дослідження: неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу.

Методи дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань було розроблено програму дослідження, реалізація якої передбачала застосування

комплексу методів, серед яких: а) *теоретичні* – індуктивний, дедуктивний, моделювання, аналізу та синтезу отриманих даних, їх порівняння та систематизації; б) *емпіричні*, зокрема такі психодіагностичні методики: 1) діагностика міжособистісних стосунків (Л. М. Собчик), опитувальник невротичних рис особистості (Л. І. Васерман, Б. В. Іовлев, К. Р. Червінська), багатофакторний особистісний опитувальник (Р. Кеттел) – для виявлення особистісних та соціально-психологічних властивостей сиблінгового симптомокомплексу; 2) братсько-сестринський опитувальник (С. Грехем-Берман, С. Культер) – для вивчення особливостей сиблінгових стосунків; 3) опитувальник для виявлення та оцінки невротичних станів (К. К. Яхін, Д. М. Менделевич), діагностика рівня невротизації (Л. І. Васерман) – для виявлення рівня невротизації; в) *математично-статистичної обробки даних* – порівняння середніх (t-критерій Ст'юдента, критерій Тьюкі); кореляційного (критерій Пірсона), однофакторного та двофакторного дисперсійного (критерій F Фішера), факторного аналізу; множинної регресії;. Для математичного аналізу даних застосовувалася програма аналізу статистичних даних SPSS 16.0.

Організація та експериментальна база дослідження. У дослідженні взяла участь 331 особа віком від 18 до 40 років. На етапі апробації психопрофілактичної програми було залучено 24 особи з різною сиблінговою позицією. Дослідження структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості проводилось на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка (факультет психології, економічний та фізико-математичний факультети, ННЦ «Інститут біології»).

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що *вперше*:

- концептуалізовано та операціоналізовано поняття «сиблінговий симптомокомплекс», визначено його структурні особливості;

- адаптовано психодіагностичну методику, що дає змогу визначити характеристики сиблінгових стосунків (емпатія, примус, схожість та утримання меж);

- виявлено неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу, що мають факторну структуру (функціональність сиблінгових стосунків, експансивність та конформність у міжособистісній взаємодії, особистісна саморегуляція, зосередженість на собі, емоційна стабільність);

- побудовано програму психологічної профілактики неврозогенних та розвитку компенсаторних властивостей у сиблінгів;

набуло подальшого розвитку розв'язання проблеми виявлення чинників невротичних станів особистості, а також впливу сиблінгових позицій та сиблінгових стосунків на особистість; знання про можливість використання технік експресивної терапії для психопрофілактики невротичних станів, що зумовлені особливостями сиблінгових стосунків.

розширено та вдосконалено уявлення про особливості взаємозв'язку сиблінгових позицій із супутніми феноменами (різниця у віці із сиблінгом, сиблінгові позиції батьків, кількість дітей у сім'ї тощо) у структурі властивостей інтегральної індивідуальності.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її результати можуть бути використані у психотерапії та психологічному консультуванні з метою покращення подружніх, батьківсько-дитячих, сиблінгових стосунків, міжособистісного спілкування шляхом корекції неврозогенного рівня властивостей сиблінгового симптомокомплексу; в розширенні психодіагностичного інструментарію психологів, які працюють із сім'єю, адаптованим братсько-сестринським опитувальником; у роботі фахівців із підбору персоналу з метою врахування особливостей сиблінгового симптомокомплексу кандидата (експансивність або конформність у міжособистісній взаємодії, самооцінка та комунікабельність, самоконтроль, соціальна сміливість та адаптивність, дипломатичність, тривожність, напруженість тощо), які впливатимуть на подальшу трудову діяльність.

Апробація результатів дисертації. Основний зміст дисертації було обговорено та схвалено на засіданнях кафедри психодіагностики та клінічної психології, науково-методологічного семінару факультету психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також на конференціях «Шевченківська весна 2013» (м. Київ, 2013), «Четверті сіверянські соціально-психологічні читання» (м. Чернігів, 2013), «Шевченківська весна 2014» (м. Київ, 2014), «Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження» (м. Київ, 2014).

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** в навчальний процес кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Київської академії перукарського мистецтва в межах дисциплін «Основи психології», «Психологія спілкування», «Основи педагогіки» (довідка № 1186/16 від 2.03.16); у розробці та проведенні занять курсу «Психологічні навички роботи з дітьми та батьками в гуманістичному підході» Київського Гештальт Університету (довідка б/н від 2.03.16).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлено в 11 публікаціях, з яких 4 статті у фахових наукових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 стаття в іноземному виданні, 1 стаття у виданні України, яке включено до міжнародних наукометричних баз, та 5 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Особистий внесок здобувача у статті «Структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу як чинник невротичних розладів особистості», що написана у співавторстві з Кудріною Т. С., полягає в аналізі наукової літератури, встановленні комплексу соціально-психологічних, особистісних та психодинамічних властивостей сиблінгового симптомокомплексу.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який налічує 212 найменувань, 66 з яких – іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, основний зміст роботи викладено на 156 сторінках. Робота містить 13 таблиць (на 9 сторінках), 28 рисунків (на 15 сторінках) та 41 додаток.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; описано методи дослідження, представлено наукову новизну та практичне значення; наведено дані про апробацію результатів, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «**Теоретичний аналіз проблеми ролі сиблінгових позицій у виникненні невротичних станів особистості**» – встановлено, що сиблінгові позиції відіграють важливу роль у формуванні індивідуально-психологічних особливостей людини (А. Адлер, Ф. Саловей, У. Тоумен, М. Боуен, С. Мінухін). Додатковими параметрами сиблінгових позицій, які значущо впливають на формування особистості, є: порядок народження, стать, стать сиблінга батьків (У. Тоумен, Р. Вайс, Д. Бюрместер, В. Фурман), переструктурування сімейної системи (Р. Зайонк, Д. Барх, К. Вілкокс, Д. Деніелс, Р. Пломін, К. Леман), розподіл сімейних ролей (Ф. Саловей, Б. Шульман, М. Боуен), розрізнявальне батьківське ставлення (М. Файєрнберг, Е. Херінгтон, Г. Броуді, Ф. Саловей), характер сиблінгових стосунків та їх динаміка протягом життя (В. Фурман, С. Ніл, Д. Бюрместер, Д. Кріспел, І. А. Дідук, Дж. Гільган, Р. Стюарт, А. Козак, Л. Тінглі, Дж. Годарт, Е. Блейк, Дж. Манчіні, Дж. Максвел, І. Конідіс, Л. Кемпбел, Дж. Корті, Т. Кульпеппер), темперамент сиблінгів (Г. Броуді, М. Бехем, Ф. Ленг), різниця у віці із сиблінгом (А. Адлер, У. Тоумен, Р. Вайс, Д. Бюрместер, В. Фурман, К. Баклс, В. Чічіреллі), кількість дітей у сім'ї (У. Тоумен, Ф. Саловей, Р. Вайс, Д. Бюрместер, Х. Канг, В. Фурман, Д. Гуастелло, Х. МакГовен).

До комплексу психологічних властивостей, що характеризують сиблінгові позиції, зокрема порядок народження, включено емоційно-вольові, пізнавальні (Н. М. Зирянова, А. В. Черніков, В. Джонсон), особистісні (Д. Гуастелло, К. Леман, А. В. Черніков, І. Є. Козлова, С. Кемпбел, Х. МакГовен, Дж. Тайрон, Х. Хербст, Р. МакРей, Б. Броуфі, Ф. Саловей, К. Ісааксон), соціально-психологічні (В. Джонсон, І. Є. Козлова, А. В. Черніков, Х. МакГовен, Ф. Саловей, Д. С. Корнієнко). Хоча і розглянуто велику кількість змінних у сиблінгових дослідженнях, все ж не представлено цілісної моделі їх взаємозв'язку у формуванні особистості.

Виходячи з принципів системно-синергетичного вивчення особистості, інтегрованого розгляду зовнішніх і внутрішніх чинників її формування (Р. Кеттел, Б. Г. Ананьєв, В. С. Мерлін, В. М. М'ясищев, Ю. Г. Фролова, І. В. Єршова-Бабенко), підходів до концептуалізації симптомокомплексу як інтроєктованого утворення, персоніфікації стосунків особистості (Г. С. Салліван, К. Г. Юнг, В. М. М'ясищев, В. С. Мерлін, О. С. Кочарян), розгляду сиблінгових стосунків у системі взаємозв'язків з іншими чинниками формування особистості (М. Боуен, М. Бехем, Г. Броуді, Д. Бюрместер, Д. Деніелс, Р. Пломін, В. Фурман, Р. Ланчер, В. Цічіреллі) концептуалізовано сиблінговий симптомокомплекс як складноструктуровану систему психологічних властивостей (психодинамічних, особистісних та соціально-психологічних), тип якої зумовлений особливостями сиблінгової підструктури сімейної системи (сиблінговою позицією особи та її батьків, кількістю дітей у сім'ї, різницею у віці із сиблінгом тощо).

Структуру невротичних станів конституують психічна травма та психофізіологічні (П. Б. Ганнушкін, П. К. Анохін, О. С. Чабан, М. Г. Айрапетянц, О. М. Вейн, П. І. Сидоров, В. М. М'ясищев, В. Д. Менделевич), особистісні властивості людини (З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорні, Ф. Перлз, Я. Морено, В. Франкл, І. Ялом, К. Г. Юнг, К. Роджерс, О. С. Чабан), які утворюють певний тип інтрапсихічного невротичного конфлікту (В. М. М'ясищев, В. Д. Менделевич), сприяючи розщепленню психічних підструктур на симптомокомплекси (К. Г. Юнг, В. С. Мерлін, Р. Асаджіолі, В. М. М'ясищев). Невротичний стан має синдромальний характер, що характерно для психічних станів у цілому (М. Д. Левітов, С. О. Дружилов).

Серед чинників невротичних станів, які розглянуто в загальній класифікації психічних станів (М. Д. Левітов, М. І. Єнікєєв, О. П. Денисова), виокремлено особливості сиблінгових стосунків. У результаті теоретичного аналізу сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості встановлено, що на основі дисфункціональних стосунків із сиблінгом може формуватись внутрішньоособистісний невротичний конфлікт та неврозогенні властивості особистості (З. Фрейд, А. Адлер, М. Боуен, С. Мітчел, С. Кемпбел, Ф. Саловей, П. Віт, Дж. Браун, Д. С. Корнієнко, Е. Джойс, Х. МакГовен), які є передумовою виникнення невротичного стану.

У другому розділі – **«Методичні засади дослідження структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості»** – наведено опис методичного інструментарію, методів дослідження, характеристик груп респондентів (пілотажної, основної та контрольної).

Основну групу досліджуваних склали сиблінги, об'єднані за наступними критеріями: сиблінгова позиція, діапазон різниці у віці між сиблінгами, сиблінгова позиція батьків. У якості додаткових змінних враховано вік та сімейний стан досліджуваних.

З метою контролю побічних змінних з вибірки виключено тих осіб, у кого сиблінг є зведеним, померлим, батьки є розлученими. Загальна кількість респондентів в основній вибірці становить 238 осіб, серед яких 159 жінок та 79 чоловіків.

До контрольної вибірки увійшли єдині діти в сім'ї. З метою уточнення відмінностей між різними структурами сиблінгового симптомокомплексу та симптомокомплексу психологічних властивостей єдиних дітей порівнювались 8 сиблінгових підгруп та 2 підгрупи єдиних дітей тощо. Загальна кількість досліджуваних у контрольній вибірці становить 93 особи, серед яких 71 жінка та 22 чоловіки.

За результатами пілотажного дослідження сиблінгового симптомокомплексу було уточнено мету подальшого етапу дослідження та розроблено його концептуальну (Рис. 1) та операціональну схему.

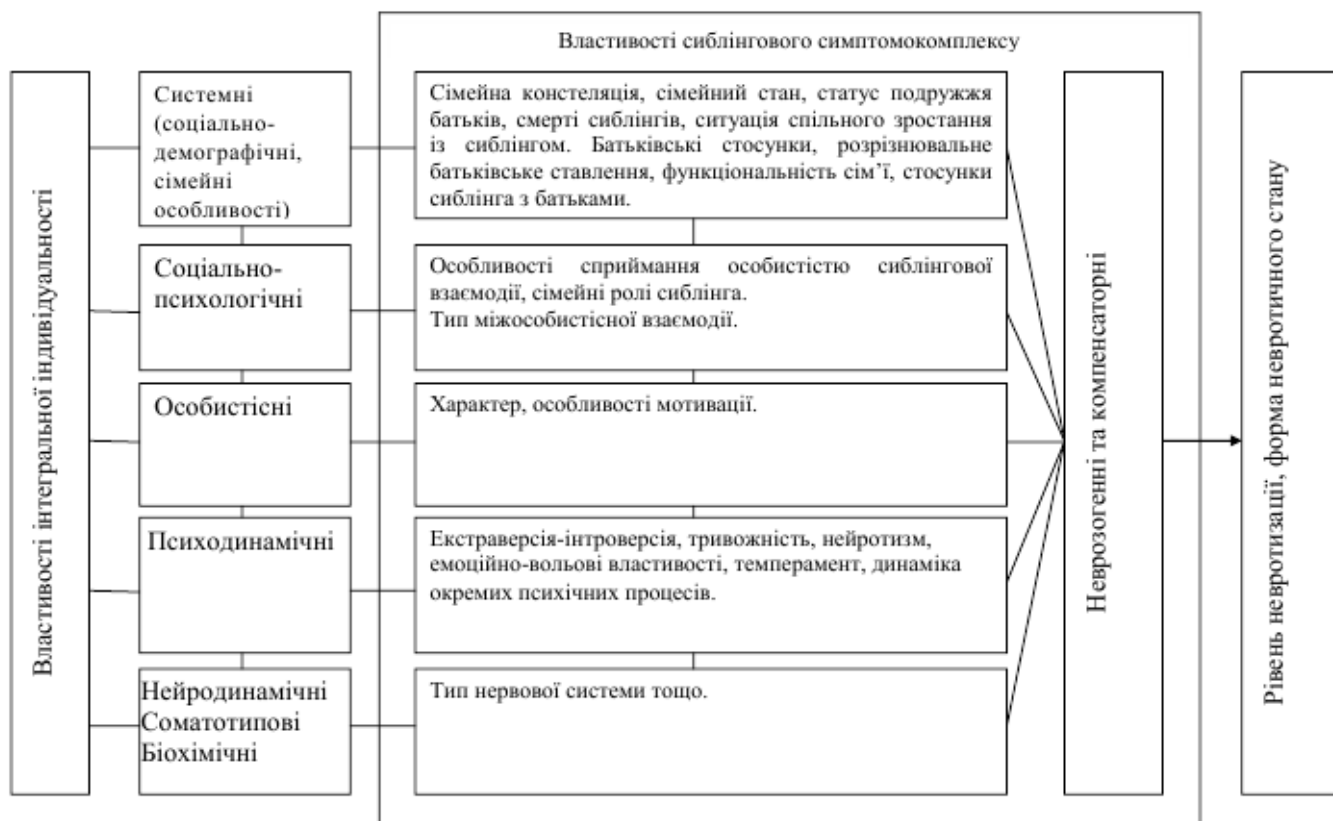

Рис. 1. Концептуальна схема сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротизації та міри вираженості невротичних станів

При створенні дизайну дослідження постала необхідність адаптації якісного психодіагностичного інструменту вивчення сиблінгових стосунків, а саме Братсько-сестринського опитувальника (С. А. Грехем-Берман, С. Е. Культер). Прийнятні показники різних видів надійності, дискримінативності, валідності дають можливість використання адаптованої методики в нашому дослідженні.

У третьому розділі – «Емпіричне дослідження структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості» – встановлено структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу та здійснено опис сиблінгових позицій. Виявлено, що властивості системного рівня сиблінгового симптомокомплексу значущо ($p < 0,05$) впливають на його соціально-психологічні, особистісні та психодинамічні властивості: емпатію ($F=9,81$), утримання меж ($F=9,46$), схожість ($F=2,09$), примус ($F=6,37$) у сиблінгових стосунках; незалежно-домінуючий ($F=6,41$), прямолінійно-агресивний ($F=3,78$), недовірливо-скептичний ($F=6,33$), покірно-сором'язливий ($F=4,86$), залежно-слухняний ($F=2,47$), відповідально-альтруїстичний ($F=3,42$) тип міжособистісних стосунків; самооцінку ($F=9,10$), комунікабельність ($F=4,90$), нормативність поведінки ($F=3,34$), сміливість ($F=2,13$), чутливість ($F=3,25$), підозрілість ($F=2,66$), дипломатичність ($F=3,33$), тривожність ($F=2,50$), радикалізм ($F=2,14$), емоційну стабільність ($F=4,86$), пізнавальну та соціальну пасивність ($F=8,16$), невротичний контроль поведінки ($F=4,48$), афективну нестійкість ($F=2,76$), соціальну неадаптивність ($F=6,48$), іпохондричність ($F=5,59$), інтровертовану спрямованість особистості ($F=2,56$).

Встановлено значущі ($p < 0,05$) відмінності середніх показників соціально-психологічних, особистісних та психодинамічних властивостей осіб з різною структурою їх сиблінгової позиції (статі, порядку народження, статі сиблінга). Виходячи з цього, побудовано психологічний профіль для кожної з позицій.

Молодший брат брата (бБ). Низький рівень емпатії у сиблінгових стосунках; незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного, покійно-сором'язливого типу міжособистісних стосунків; самооцінки; невротичного контролю поведінки, іпохондричності, афективної нестійкості. Високий рівень примусу в сиблінгових стосунках; відповідально-альтруїстичного типу міжособистісних стосунків; довірливості, розслабленості; соціальної неадаптивності, соціальної та пізнавальної активності.

Старший брат брата (Бб). Низький рівень нормативності поведінки. Високий рівень емпатії, підтримки меж у сиблінгових стосунках; незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного, покійно-сором'язливого типу міжособистісних стосунків; реалізму, підозрливості, дипломатичності, самооцінки, емоційної напруженості.

Молодший брат сестри (бС). Низький рівень незалежно-домінуючого типу міжособистісних стосунків; самооцінки; афективної нестійкості, соціальної неадаптивності. Високий рівень підтримки меж та емпатії у сиблінгових стосунках; прямолінійності, розслабленості, замкнутості, несміливості; пізнавальної і соціальної пасивності, невротичного контролю поведінки, іпохондричності.

Старша сестра брата (Сб). Низький рівень незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного типу міжособистісних стосунків; підтримання меж і примусу у відносинах із сиблінгом. Високий рівень схожості, емпатії у сиблінгових стосунках; недовірливо-скептичного, покійно-сором'язливого типу міжособистісних стосунків; дипломатичності, емоційної напруженості, самооцінки, комунікабельності, сміливості, радикалізму; афективної нестійкості, пізнавальної і соціальної пасивності.

Старший брат сестри (Бс). Низький рівень незалежно-домінуючого, відповідально-альтруїстичного типу міжособистісних стосунків; підтримання меж і примусу у сиблінгових стосунках; соціальної неадаптивності, інтровертованої спрямованості особистості. Високий рівень емпатії у сиблінгових стосунках; недовірливо-скептичного, покійно-сором'язливого типу міжособистісних стосунків; дипломатичності, емоційної напруженості, самооцінки, комунікабельності, нормативності поведінки, радикалізму; афективної нестійкості, пізнавальної і соціальної пасивності, невротичного контролю поведінки, іпохондричності.

Молодша сестра брата (сБ). Низький рівень незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного, залежно-слухняного типу міжособистісних стосунків; підтримання меж у сиблінгових стосунках; соціальної неадаптивності. Високий рівень емпатії у сиблінгових стосунках; чутливості і самооцінки; невротичного контролю поведінки, пізнавальної і соціальної пасивності.

Старша сестра сестри (Сс). Низький рівень примусу в сиблінгових стосунках; незалежно-домінуючого типу міжособистісних стосунків; соціальної

неадаптивності. Високий рівень підтримання меж та емпатії у сиблінгових стосунках; залежно-слухняного, покійно-сором'язливого, недовірливо-скептичного, відповідально-альтруїстичного типу міжособистісних стосунків; чутливості, тривожності, радикалізму, комунікабельності, емоційної напруженості, нормативності поведінки, самооцінки; невротичного контролю поведінки, пізнавальної і соціальної пасивності.

Молодша сестра сестри (сС). Низький рівень підтримання меж і примусу, високий рівень емпатії у сиблінгових стосунках; незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного типу міжособистісних стосунків; іпохондричності, соціальної неадаптивності. Високий рівень самооцінки, довірливості, розслабленості; покійно-сором'язливого типу міжособистісних стосунків, пізнавальної і соціальної пасивності.

На соціально-психологічні, особистісні та психодинамічні властивості значущо ($p < 0,05$) впливають інші властивості системного рівня сиблінгового симптомокомплексу: діапазон різниці у віці між сиблінгами – на рівень схожості ($F=4,04$); порядок народження батька – на рівень примусу ($F=2,96$); взаємодія властивостей «стать сиблінга матері» та «стать сиблінга батька» – на рівень емпатії ($F=6,79$) в сиблінгових стосунках; порядок народження матері – на рівень незалежно-домінуючого ($F=4,76$), прямолінійно-агресивного ($F=4,33$), недовірливо-скептичного типу ($F=4,61$) міжособистісних стосунків; порядок народження батька – на рівень незалежно-домінуючого типу міжособистісних стосунків ($F=3,4$), самооцінки ($F=2,85$); комунікабельності ($F=7,6$); стать сиблінга матері – на рівень незалежно-домінуючого ($F=4,15$), недовірливо-скептичного типу ($F=4,45$) міжособистісних стосунків; стать сиблінга батька – на рівень недовірливо-скептичного типу ($F=4,53$) міжособистісних стосунків; різниця у віці між сиблінгами – на рівень недовірливо-скептичного типу ($F=4,53$) міжособистісних стосунків, невротичного контролю поведінки ($F=3,91$), афективної нестійкості ($F=5,22$), іпохондричності ($F=5,52$); взаємодія властивостей «порядок народження батька» та «порядок народження матері» – на рівень самооцінки ($F=2,26$).

Так, наприклад, досліджувані з різницею у віці між сиблінгами в 1 – 3 роки мають нижчий рівень недовірливо-скептичного типу міжособистісної взаємодії, невротичного контролю поведінки, іпохондричності; вищий – схожості у сиблінгових стосунках, ніж в інших сиблінгових підгрупах. З різницею 4 – 7 років – вищий рівень невротичного контролю поведінки, а з різницею 8 і більше років – нижчий рівень схожості у стосунках із сиблінгом; вищий рівень недовірливо-скептичного типу міжособистісної взаємодії, афективної нестійкості.

Окремі елементи системного рівня сиблінгового симптомокомплексу та їх взаємодія значущо ($p < 0,05$) впливають на міру вираженості невротичних станів та рівень невротизації особистості (див. табл. 1), що підтверджує основну гіпотезу дослідження. Зокрема, сиблінгові позиції відрізняються за показниками вегетативних порушень; стать досліджуваного впливає на рівень вегетативних порушень, тривоги, астенії; порядок народження батька – на міру вираженості невротичної депресії у його дітей; стать сиблінга матері – на рівень невротизації. Так, на міру вираженості вегетативних порушень, астенії, істеричного типу

реагування значущо впливає взаємодія чинників «сиблінгова позиція» і «порядок народження батька»; на міру вираженості obsесивно-фобічних порушень, депресії, тривоги – «сиблінгова позиція» і «діапазон різниці у віці досліджуваного». На рівень невротизації впливає взаємодія чинників «порядок народження батька» та «стать сиблінга матері».

Таблиця 1

Вплив властивостей системного рівня сиблінгового симптомокомплексу на синдроми невротичного стану

Системні властивості сиблінгового симптомокомплексу	Невротичний стан, на який впливають системні властивості сиблінгового симптомокомплексу	Критерій Фішера, F
Сиблінгові позиції	Вегетативні порушення	1,927*
Порядок народження батька	Невротична депресія	2,720*
Стать	Вегетативні порушення	4,085*
	Тривога	7,153*
	Астенія	6,187*
Сиблінгова позиція та діапазон різниці у віці сиблінгів	Obsесивно-фобічні порушення	3,030**
	Тривога	2,735**
	Невротична депресія	2,306*
Сиблінгова позиція та порядок народження батька	Вегетативні порушення	1,825*
	Істеричний тип реагування	2,295**
	Астенія	2,125*
Стать сиблінга матері та порядок народження батька	Рівень невротизації	3,115*

Примітка: * - значущість впливу на рівні $p \leq 0,05$; ** - значущість впливу на рівні $p \leq 0,005$.

У старших дітей у сім'ї, на відміну від єдиних, більш виражені вегетативні порушення ($p < 0,05$).

Неврозогенні та компенсаторні властивості, опосередковуючи вплив сиблінгових позицій та інших системних властивостей в структурі сиблінгового симптомокомплексу, визначають міру їх детермінації рівня невротизації та вираженості невротичних станів. Неврозогенні та компенсаторні властивості усередині кожної структури сиблінгового симптомокомплексу статистично об'єднані у шість факторів, що пояснюють 56% загальної дисперсії (див. табл. 2).

У структурі факторів, які аналізуються, виявлено, що їх властивості знаходяться на різних ієрархічних рівнях сиблінгового симптомокомплексу, що вказує на взаємодію цих рівнів всередині фактору. Зокрема, на соціально-психологічному рівні виявлено такі фактори невротизації, як «Функціональність сиблінгових стосунків» (утримання меж, емпатія, схожість із сиблінгом), «Експансивність у міжособистісній взаємодії» (незалежність та домінування, прямолінійність та агресивність по відношенню до інших, скептичність та недовірливість), «Конформність» (залежність, підкорення, альтруїзм).

**Фактори невротизації та їх властивості у структурі сиблінгового
симптомокомплексу**

Фактори	Властивості, які до них увійшли	Рівні сиблінгового симптомокомплексу
Функціональність сиблінгових стосунків (6,4%)	Утримання меж (0,674), рівень емпатії (0,524), схожість із сиблінгом (0,853).	Соціально-психологічний
Експансивність у міжособистісній взаємодії (9, 2 %)	Незалежність та домінування (0,785). Прямолінійність та агресивність по відношенню до інших (0,768). Скептичність та недовірливість (0,590).	Соціально-психологічний
Конформність у міжособистісній взаємодії (8,7 %)	Залежність, слухняність (0,757). Альтруїзм, відповідальність (0,609). Покірність та сором'язливість (0,646) Орієнтація на внутрішню реальність (мрійливість, ідеалізм) (0,482).	Соціально-психологічний Особистісний
Особистісна саморегуляція (12,8 %)	Самооцінка (оцінка власних можливостей) (0,514). Комунікабельність (0,771). Нормативність поведінки, самоконтроль (0,546). Соціальна сміливість (0,638). Емоційна стійкість, стриманість (сила «Я») (0,608). Соціальна адаптивність (-0,597).	Особистісний
Зосередженість на собі (6, 6%)	Інтровертована спрямованість особистості (0,464). Соціальна та пізнавальна пасивність (0,649). Іпохондричність (0,701).	Особистісний
Емоційна стабільність (12%)	Дипломатичність (емоційна стриманість) (0,359). Чутливість (0,548). Афективна нестійкість (0,467). Рівень тривожності (0,664). Рівень напруженості (0,695).	Особистісний Психодинамічний

На особистісному рівні – «Конформність» (мрійливість), «Особистісна саморегуляція» (самооцінка, комунікабельність, нормативність поведінки, самоконтроль, соціальна сміливість, емоційна стійкість, соціальна адаптивність), «Зосередженість на собі» (інтровертована спрямованість особистості, соціальна та пізнавальна пасивність, іпохондричність), «Емоційна стабільність» (дипломатичність, чутливість). На психодинамічному рівні – «Емоційна стабільність» (афективна нестійкість, тривожність, напруженість).

У четвертому розділі – «Програма психологічної профілактики неврозогенних структур сиблінгового симптомокомплексу» – представлено ті властивості сиблінгового симптомокомплексу, які потребують психологічної інтервенції в межах окремих сиблінгових позицій. Зокрема, визначено такі завдання психологічної корекції в межах симптомокомплексу:

– молодших братів братів – підвищення рівня самооцінки, емпатії у сиблінгових відносинах, зниження рівня пізнавальної та соціальної активності, емоційної нестабільності, прямолінійності у стосунках із іншими;

- старших братів братів – зниження рівня прямолінійності та агресивності, недовіри та скептицизму в стосунках із іншими, емоційної напруженості, завищеної самооцінки, соціальної неадаптивності;

- молодших братів сестер – підвищення рівня самооцінки, зниження рівня емоційної нестабільності, прямолінійності у стосунках із іншими;

- старших сестер братів – зниження рівня комунікабельності, пізнавальної і соціальної активності, схожості із сиблінгом, самооцінки, напруженості та емоційної нестабільності, недовіри та скептицизму у відносинах з іншими;

- старших братів сестер – зниження недовіри та скептицизму у відносинах з іншими, соціальної та пізнавальної активності, соціальної неадаптивності, емоційної нестабільності, прямолінійності, підвищення самооцінки та комунікабельності;

- молодших сестер братів – зниження рівня чутливості, самооцінки, прямолінійності у відносинах з іншими, емоційної нестабільності;

- старших сестер сестер – зниження рівня недовіри іншим та скептицизму, залежності та слухняності у відносинах з іншими, чутливості, тривожності, напруженості, комунікабельності;

- молодших сестер сестер – розвиток більш стійких меж із сиблінгом, зниження рівня прямолінійності, емоційної нестабільності, завищеної самооцінки.

Психологічні властивості симптомокомплексів, що є компенсаторними, потребують подальшого розвитку або підтримання визначеного рівня вираженості у сиблінгів.

На основі виявлених неврозогенних та компенсаторних властивостей сиблінгового симптомокомплексу запропоновано профілактичну програму. Мета даної програми – розвиток компенсаторних властивостей сиблінгового симптомокомплексу та зниження рівня неврозогенних. Загальна кількість учасників, що взяли участь у тренінгу, 24 особи. Форма роботи – групова; видом психологічної допомоги є психопрофілактика, а саме – психологічний тренінг. У ході тренінгу застосовано техніки з таких психотерапевтичних напрямків: психодрама, сімейна системна, експресивна, гештальт-терапія, а також комунікативні вправи.

У результаті тренінгу значущо знизилась рівні тривоги ($t = -3,93$) та невротизації ($t = -3,69$) сиблінгів (при $p \leq 0,001$). Міра вираженості інших невротичних станів значущо не змінилась, проте відмічається тенденція до покращення психологічного стану за їх показниками.

Зміни в рівні тривоги та невротизації було досягнуто шляхом поглиблення усвідомлення міри відповідальності за вибір ролей у сім'ї, зокрема у взаємодії із сиблінгом; підвищення рівня диференціації у сиблінгових стосунках; розвитку уявлення про власні психологічні межі та можливості регуляції психологічної дистанції з іншими людьми; розвитку емпатії до сиблінга; підвищення рівня активності та ініціативності у соціальній взаємодії; розвитку довіри та зниження надмірного контролю у міжособистісних стосунках; розвитку вміння говорити про власні потреби та почуття у діалозі з іншими людьми; навчання способам регуляції свого емоційного стану (напруженості, тривожності, чутливості).

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено узагальнення результатів теоретичного та емпіричного дослідження структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості, що дало змогу дійти наступних висновків.

1. Сиблінгові позиції та їх додаткові змінні (зокрема, діапазон різниці у віці, кількість дітей у сім'ї, сиблінгова позиція батьків, розрізнявальне батьківське ставлення, характер сиблінгових стосунків, темперамент сиблінгів тощо) відіграють важливу роль у формуванні індивідуально-психологічних особливостей людини. Кожна сиблінгова позиція характеризується комплексом психологічних властивостей.

Сиблінговий симптомокомплекс – складноструктурована система психологічних властивостей (психодинамічних, особистісних та соціально-психологічних), тип якої зумовлений особливостями сиблінгової підструктури сімейної системи.

2. Індикаторами системного рівня сиблінгового симптомокомплексу є порядок народження, стать, стать сиблінга, різниця у віці між сиблінгами, сиблінгова позиція батьків; соціально-психологічного – рівень емпатії, схожості, примусу, порушення меж у сиблінгових стосунках та тип міжособистісної взаємодії; особистісного та психодинамічного – характерологічні особливості, екстраверсія-інтроверсія, тривожність, емоційно-вольові властивості. Індикаторами невротичного стану є рівень невротизації та синдроми невротичного стану (тривога, невротична депресія, астения, істеричний тип реагування, obsesивно-фобічні та вегетативні порушення). У структурі сиблінгового симптомокомплексу наявні невротогенні та компенсаторні властивості, які значущо впливають на рівень невротизації та міру вираженості невротичних станів

3. Конфігурація системних властивостей сиблінгового симптомокомплексу (сиблінгової позиції, діапазону різниці у віці, порядку народження матері та батька, статі сиблінга матері та батька) утворює профіль соціально-психологічних (рівень емпатії, підтримання меж, схожості, примусу в сиблінгових стосунках, а також незалежно-домінуючого, прямолінійно-агресивного, недовірливо-скептичного, покійно-сором'язливого, залежно-слухняного, відповідально-альтруїстичного типу міжособистісної взаємодії), особистісних та психодинамічних властивостей (рівень самооцінки, комунікабельності, нормативності поведінки, сміливості, чутливості, підозрливості, дипломатичності, тривожності, радикалізму, напруженості, пізнавальної та соціальної пасивності, невротичного контролю, афективної нестійкості, інтровертованої спрямованості, іпохондричності, соціальної неадаптивності). Кожна сиблінгова позиція відрізняється за рівнем вираженості тієї чи іншої властивості у своєму профілі.

4. Взаємозв'язок визначених системних властивостей сиблінгового симптомокомплексу (стать сиблінга матері – порядок народження батька, порядок народження батька – сиблінгова позиція, сиблінгова позиція – діапазон різниці у віці між сиблінгами) значущо впливають на міру вираженості невротичних станів та рівень невротизації.

Властивості всередині сиблінгових симптомокомплексів мають неврозогенний або компенсаторний характер та опосередковують вплив системних властивостей на міру вираженості невротичних станів та рівень невротизації. Ці властивості статистично об'єднані у шість факторів: «Функціональність сиблінгових стосунків», «Експансивність у міжособистісних стосунках», «Конформність у міжособистісних стосунках», «Особистісна саморегуляція», «Зосередженість на собі», «Емоційна стабільність».

5. Сиблінгові симптомокомплекси, залежно від структури їх системних властивостей, мають унікальний неврозогенний та компенсаторний потенціал, що є предметом психологічного розвитку або психопрофілактики. У результаті використання психологічного тренінгу значущо знизився рівень тривоги та рівень невротизації сиблінгів шляхом розвитку компенсаторних властивостей сиблінгового симптомокомплексу та зниження міри вираженості неврозогенних.

Результати дисертаційної роботи дають підстави для подальших досліджень вікової динаміки особливостей сиблінгового симптомокомплексу, вивчення інших взаємозв'язків психологічних властивостей всередині нього, розробки психодіагностичного інструментарію для оцінки як сиблінгового симптомокомплексу, так і сиблінгових стосунків; розширення уявлення про структуру сиблінгового симптомокомплексу за рахунок додавання до нього елементів різних рівнів. Розробка методик психотерапевтичної, психокорекційної та психопрофілактичної роботи із сиблінговим симптомокомплексом може стосуватись труднощів подружніх, сімейних стосунків (дитячо-батьківських і дитячих), міжособистісного спілкування, роботи з персоналом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях:

1. Корнієнко О. Ю. Концептуалізація поняття «сиблінговий симптомокомплекс» / О. Ю. Корнієнко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – К., 2013. – Том 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 507–513.

2. Корнієнко О. Ю. Теоретико-методологічні проблеми дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості / О. Ю. Корнієнко // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – К., 2014. – Том 11. — Вип. 11. – Ч. 1. – С. 385–392.

3. Корнієнко О. Ю. Неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу / О. Ю. Корнієнко // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – № 3 (28). – С. 43–50.

4. Корнієнко О. Ю. Психологічна профілактика неврозогенних властивостей в структурі сиблінгового симптомокомплексу / О. Ю. Корнієнко // Психологія і особистість : наук. журн. / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН

України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. – К., 2015. – № 2 (8). – Ч. 2. – С. 98–112.

Статті у зарубіжних виданнях:

5. Корниенко О. Ю. Сиблинговый симптомокомплекс как фактор невротических расстройств личности / О. Ю. Корниенко // Научный потенциал. – Чебоксары, 2014. – № 2 (15). – С. 82–89.

Статті в інших виданнях:

6. Кудріна Т. С. Структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу як чинник невротичних розладів особистості / Т. С. Кудріна, О. Ю. Корнієнко // Молодий вчений. – Херсон: Гельветика, 2015. – № 5 (20). – Ч. 4. – С. 78–83.

Тези наукових доповідей:

7. Корнієнко О. Ю. Теоретичний аналіз проблеми сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості / О. Ю. Корнієнко // Шевченківська весна, матеріали Міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К. : Логос, 2013. – Вип. 11. – Ч. 2. – С. 317–319.

8. Корнієнко О. Ю. Теоретичні проблеми дослідження психологічних особливостей сиблінгових позицій / О. Ю. Корнієнко // Четверті сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Чернігів: ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2013. – С. 81–82.

9. Корнієнко О. Ю. Теоретико-методологічні проблеми дослідження сиблінгового симптомокомплексу / О. Ю. Корнієнко // Шевченківська весна 2014: зб. наук. праць XII міжнародної міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К. : Прінт-Сервіс, 2014. – Вип. 12. – Ч. 1. – С. 186–193.

10. Корнієнко О. Ю. Проблеми психодіагностики сиблінгового симптомокомплексу / О. Ю. Корнієнко // Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження: тези XVI міжнародної конференції молодих науковців / За ред. І. В. Данилюка, І. В. Ващенко. – К. : ОВС, 2014. – С. 123–127.

11. Корнієнко О. Ю. Пілотажне дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних розладів особистості / О. Ю. Корнієнко // Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Психологія. – Т. 19. – Вип. 1 (31). – Одеса: Астопринт, 2014. – С. 137–142.

АНОТАЦІЯ

Корнієнко О. Ю. Структурні особливості сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2015.

У дисертації представлено результати дослідження сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості. Здійснено теоретичний аналіз проблеми взаємозв'язку сиблінгових позицій з невротичними станами особистості. Концептуалізовано поняття «сиблінговий симптомокомплекс».

На підготовчому етапі дослідження проведено пілотажне дослідження впливу сиблінгових позицій на рівень невротизації особистості. Адаптовано зарубіжну методику з визначення особливостей братсько-сестринських стосунків. Розроблено операціональну схему сиблінгового симптомокомплексу як чинника невротичних станів особистості.

Встановлено комплекс психологічних властивостей, на які впливають системні властивості сиблінгового симптомокомплексу. Виявлено вплив структурних особливостей сиблінгового симптомокомплексу на міру вираженості невротичних станів особистості та рівень її невротизації.

Виокремлено неврозогенні та компенсаторні властивості сиблінгового симптомокомплексу залежно від структури його системних властивостей. Ці властивості статистично об'єднані у шість факторів: «Функціональність сиблінгових стосунків», «Експансивність у міжособистісних відносинах», «Конформність», «Особистісна саморегуляція», «Зосередженість на собі», «Емоційна стабільність».

Розроблено та апробовано тренінгову програму психологічної профілактики неврозогенних та розвитку компенсаторних властивостей сиблінгового симптомокомплексу.

Ключові слова: сиблінговий симптомокомплекс, сиблінгові позиції, невротичні стани, психічні стани, рівень невротизації, неврозогенні властивості, компенсаторні властивості особистості, сиблінгові стосунки, психологічний тренінг.

АННОТАЦІЯ

Корниенко О. Ю. Структурные особенности сиблингового симптомокомплекса как фактора невротических состояний личности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2015.

В диссертации представлены результаты исследования сиблингового симптомокомплекса как фактора невротических состояний личности. Осуществлен теоретический анализ проблемы взаимосвязи сиблинговых позиций и отношений с невротическими состояниями личности. Сиблинговые позиции и их дополнительные переменные (в частности, диапазон разницы в возрасте, количество детей в семье, сиблинговая позиция родителей, различающееся родительское отношение, характер сиблинговых отношений т. д.) играют важную роль в

формировании индивидуально-психологических особенностей человека. Каждая sibлинговая позиция характеризуется комплексом психологических свойств.

Концептуализировано понятие «сibлинговый симптомокомплекс» как сложноструктурированная система психологических свойств (психодинамических, личностных и социально-психологических), тип которой обусловлен особенностями sibлинговой подструктуры семейной системы.

На подготовительном этапе исследования проведено пилотажное исследование влияния sibлинговых позиций на уровень невротизации личности. Адаптировано зарубежную методику определения особенностей братско-сестринских отношений.

Разработана операциональная схема sibлингового симптомокомплекса как фактора невротических состояний личности. Определены индикаторы на каждом его уровне: на системном (порядок рождения, пол, пол sibлингов, разница в возрасте между sibлингами, sibлинговая позиция родителей), социально-психологическом (уровень эмпатии, сходства, принуждения, нарушения границ в sibлинговых отношениях и тип межличностного взаимодействия), на личностном и психодинамическом (характерологические особенности, экстраверсия-интроверсия, тревожность, эмоционально-волевые свойства).

Индикаторами невротического состояния является уровень невротизации и синдромы невротического состояния (тревога, невротическая депрессия, астения, истерический тип реагирования, obsессивно-фобические и вегетативные нарушения).

В структуре sibлингового симптомокомплекса имеются невротогенные и компенсаторные свойства, которые значимо влияют на уровень невротизации и степень выраженности невротических состояний

Установлен комплекс психологических свойств, на которые влияют системные свойства sibлингового симптомокомплекса. Конфигурация системных свойств sibлингового симптомокомплекса (сibлинговая позиция, диапазон разницы в возрасте, порядок рождения матери и отца, пол sibлингов матери и отца, взаимодействие этих свойств) образует профиль социально-психологических (уровень эмпатии, поддержание границ, сходства, принуждения в sibлинговых отношениях, а также не зависимо-доминирующего, прямолинейно-агрессивного, недоверчиво-скептического, покорно-застенчивого, зависимо-послушного, ответственно-альтруистического типы межличностного взаимодействия), личностных и психодинамических свойств (уровень самооценки, коммуникабельности, нормативности поведения, смелости, чувствительности, подозрительности, дипломатичности, тревожности, радикализма, напряженности, познавательной и социальной пассивности, невротического контроля, аффективной неустойчивости, интровертированной направленности, ипохондричности, социальной дезадаптации). Каждая sibлинговая позиция отличается по уровню выраженности того или иного свойства в своем профиле.

Обнаружено влияние структурных особенностей sibлингового симптомокомплекса на меру выраженности невротических состояний и уровень невротизации личности. Системные свойства sibлингового симптомокомплекса во

взаимосвязи значимо влияют на степень выраженности невротических состояний и уровень невротизации.

Выделены невротогенные и компенсаторные свойства сиблингового симптомокомплекса в зависимости от структуры его системных свойств. Эти свойства статистически объединены в шесть факторов: «Функциональность сиблинговых отношений», «Экспансивность в межличностных отношениях», «Конформность», «Личностная саморегуляция», «Сосредоточенность на себе», «Эмоциональная стабильность». Сиблинговый симптомокомплекс, в зависимости от структуры его системных свойств, имеет уникальный невротогенный и компенсаторный потенциал, который является предметом психологического развития или психопрофилактики.

Разработана и апробирована тренинговая программа развития компенсаторных и психологической профилактики невротогенных свойств сиблингов. В результате психологического тренинга значимо снизился уровень тревоги и уровень невротизации сиблингов.

Ключевые слова: сиблинговый симптомокомплекс, сиблинговые позиции, невротические состояния, психические состояния, уровень невротизации, невротогенные свойства, компенсаторные свойства личности, сиблинговые отношения, психологический тренинг.

ANNOTATION

Kornienko O. Yu. The structural features of sibling symptom complex as a factor of neurotic states of the personality. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate degree of Psychological Sciences in specialty 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the MES of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis presents the results of researching structural features of sibling symptom complex as a factor of neurotic states of the personality. The theoretical analysis of the interconnection of sibling's relationships and the neurotic states was made. The type of sibling's position forms a special complex of personality traits – sibling symptom complex, that was conceptualized by author.

At the first stage of the study the pilot research of the sibling symptom complex as a factor of neurotic states was made. The brother-sister questionnaire was adapted to identify the characteristics of the brother-sister relationships. The operational scheme of sibling symptom complex as a factor of neurotic states of the personality was designed.

The author gives a description of the complex of the psychological traits that depends on system level of sibling symptom complex. The effect of the structural features of sibling symptom complex on the level of neurotization and neurotic states was identified.

Mention is also made of its neurosogenic and compensatory traits that depends on the structure of system traits of sibling symptom complex. They were statistically combined in six factors: "Functionality of sibling's relationships", "Expansiveness in interpersonal

relationships", "Conformity", "Personal self-regulation", "Focus on yourself," "Emotional stability".

The training program for the development of compensatory and psychological prevention of neurosogenic traits of siblings was developed and tested.

Key words: sibling symptom complex, sibling's positions, neurotic states, mental states, the level of neurotization, neurosogenic traits, compensatory traits of the personality, sibling relationships, psychological training.